

Кондратенко О. Ю.

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної інформації
Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
E-mail: olegva@ukr.net

ГЕОПОЛІТИКА: СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ ТА ЙОГО ЕВОЛЮЦІЯ

***Анотація.** Розкрито сутнісне поняття геополітики як явища, що виступає у якості підгалузі міжнародних відносин та водночас слугує методологією до пояснення поведінки держави відповідно до її географічного положення та середовища. З'ясовано теоретичне розуміння геополітики як просторової або просторово-орієнтованої діяльності великих та середніх держав, амбіції зовнішньополітичного впливу яких окреслюються регіональними чи глобальними вимірами.*

***Ключові слова:** геополітика, геополітичні теорії, геополітичний простір, геополітичний вплив, великі держави.*

Цивілізаційний розвиток так чи інакше супроводжується боротьбою між провідними суб'єктами міжнародних відносин за розширення сфер впливу. В цілому великі держави проектували свій вплив за рахунок експансії у бік малих та рідше середніх країн. Зрештою зіткнення інтересів великих держав призводило до масштабних конфліктів, два з яких стали планетарними. Ретроспективний аналіз дозволяє говорити про те, що експансіоністські методи боротьби за сфери впливу змінювалися залежно від історичного періоду. Зокрема, у період середньовічної та нової історії боротьба сильних держав велася переважно за територіальні надбаня шляхом воєнних кампаній, а кінцевим результатом майже завжди ставала анексія/інкорпорація менш потужних державних утворень. У ХХ ст. на зміну воєнній силі, особливо після завершення Другої світової війни, приходить економічна експансія. Зокрема, холодну війну багато в чому варто розглядати як економічне змагання двох протилежних системних укладів – ринково-ліберального та планового. Таким чином, програш Радянського Союзу у холодній або «Третій світовій війні» був обумовлений передовсім низькою конкурентністю та непривабливістю його гео економічної парадигми порівняно із західною, яка на відміну від економічного диктату пропонувала свободу ринку. Останнє в підсумку спричинило вирішальну роль у гео економічному виборі країн Східної та Центрально-Східної Європи.

Потреба у поясненні низки процесів сучасного світового розвитку, зумовила актуалізацію такої галузі гуманітарних знань як геополітика з її тенденціями перетворення на повноцінну самостійну науку. Саме геополітичні дослідження наближають до розуміння статусу конкретної держави в сучасному світі, дають можливість більш чітко зрозуміти мотиви національних інтересів, а також збагнути розвиток різнорівневих стосунків між різними міжнародними суб'єктами у контексті відстоювання таких інтересів.

Варто відмітити, що проблематика геополітики актуалізувалася вже за часів виникнення ідей просторово-географічного обґрунтування поведінки держав на міжнародній арені до якого вдавалися фахівці різних галузей – починаючи військовими, закінчуючи географами та економістами. Тобто праці з питань геополітики створювалися в часи коли вона ще не існувала як окрема галузь, а тим більше не вважалася наукою. У зв'язку з цим, перші розвідки головно ідеологічного характеру, були створенні засновниками різних геополітичних течій, котрі намагалися методологічно обґрунтувати зовнішню політику держав обумовлену географічними чинниками. До таких варто віднести праці: А. Вандама І. Боумена, І. Лакоста, Х. Маккіндера, А. Мехена, Н. Спайкмена, К. Хаусхофе-

ра, Р. Челлена та ін.

Згодом методика геополітики використовували відомі західні політологи та експерти як от: З. Бжезинський, Т. Грем, Е. Качинс, Е. Лукас, О. Мотиль, Т. Снайдер, А. Стент, А. Умланд, Л. Шевцова, Дж. Шерр.

В Росії проблематикою геополітики займаються А. Бельянінов, К. Гаджиев, Н. Гейдаров, В. Дергачов, О. Дугін, Д. Кузьмін, С. Кулагін, С. Лузянін, С. Панарін, К. Сорокін, Д. Тренін, Д. Фетищев, В. Цимбурський тощо. Українська когорта вчених, яка використовує геополітичний підхід у своїх дослідженнях представлена такими іменами вчених як: О. Волошин, О. Галушко, М. Гнатюк, М. Дорошко, Р. Жангожа, О. Ірхін, Л. Коврик-Токар, Г. Перепелиця, О. Шергін тощо.

Виходячи з вищесказаного нашою метою буде здійснення системного аналізу основних геополітичних ідей, які спричинили помітний вплив на сучасну методологічну базу дослідження міжнародних систем та поведінки в них сучасних держав.

Слід відзначити, що поняття «геополітика» є досить багатозначним. В науковій спільноті склалися різні підходи до окреслення поняття «геополітика», одним із них дане поняття трактується як вчення про політику великих держав, згідно якого зовнішня і світова політика спрямована на створення сфер впливу чи навіть встановлення світового порядку. Подібне витлумачення терміну характеризує передусім ідеологічне наповнення змісту геополітики, котра у такому значенні покликана виправдовувати переділ світу як закономірного явища людської цивілізації. Знаний російський політолог Ю. Гладкий свого часу відзначав, що: «... Геополітика – це передусім аналітична оцінка «балансів» і «контрбалансів», що забезпечують відому стійкість між державами» [3, с. 129]. Разом з тим, цей термін може виступати як у ролі своєрідної методики розуміння та пояснення поведінки держав на міжнародній арені залежно від їх географічного розташування так і в якості галузі знань про місце та функціонування держави у світовій спільноті залежно від об'єктивних, передусім географічних факторів. В основі геополітики лежить поняття національної сили як основного системоутворюючого фактора, котрий визначає поведінку держав на міжнародній арені [7, с. 4-6]. Силова ознака геополітичного стану постмодерної світ-системи полягає в тому, що його визначають передовсім великі, меншою мірою середні держави, які відстоюють свої національні інтереси часто за рахунок малих країн, котрим відводиться роль об'єктів/статистів сучасного світу.

У минулому столітті геополітику розглядали як складову міжнародних відносин та методологічну базу їх аналізу. Вже тривалий час між суспільствознавцями ведеться дискурс відносно того чим же насправді є геополітика – наукою чи ідеологією? Останнім часом геополітика враховує не лише взаємозалежність всіх суб'єктів міжнародних відносин, але й протиріч між ними. До того ж, численні наукові розвідки та дефініційне обґрунтування даного феномену були здійснені на користь тлумачення геополітики як науки, оскільки та концентрується на конкретному об'єкті – просторовому вимірі політики. Утім, геополітика має свою особливість, оскільки вона не тотожна поняттям «міжнародні відносини» або «зовнішня політика» хоча й тісно пов'язана із зовнішньополітичною діяльністю держави або системи держав. Відмінність геополітики від суспільних досліджень зовнішньої політики і міжнародних відносин полягає у підвищеній увазі до географічного середовища і просторового положення держави, її забезпеченості природними ресурсами, чисельності і густоті населення, конфігурації і стану кордонів, екологічним показникам тощо [18, с. 92].

Вперше спроби обґрунтування геополітики як самостійної дисципліни було здійснено у статті німецького вченого К. Троля «Географічна наука в Німеччині в 1933–1945 рр. Критика й обґрунтування». Також в Німеччині як батьківщині класичної геополітики дедалі активніше намагаються розділити великодер-

жавну геополітику, що була заснована на концепціях життєвого простору і геополітику як політичну географію як наукову та методологічну базу аналізу поведінки держав на міжнародній арені. В німецьких наукових колах вже здавна тривають дискусії щодо розмежування понять «геополітика» та «політична географія». Таким чином, геополітика та політична географія якщо й не тотожні два поняття, то у всякому разі стоять поряд і можуть розглядатися як відношення фундаментальної і прикладної науки [22]. Зважаючи на це увага геополітиків концентрується переважно не на земному просторі в цілому, а на його окремих політичних підпросторах – відповідно на кордонах їх минулих і майбутніх можливих змінах також геополітика концентрується на питаннях політичного впливу і володіннях окремими ділянками земної кулі, тобто на територіальному плануванні і, передовсім, на просторово-орієнтованій зовнішній політиці [18, с. 90–92].

Актуальним на сьогодні видається питання генези та витоків геополітики великих держав, про що свідчить активний дискурс у політологічній літературі. Зокрема скандальний російський соціолог та геополітик О. Дугін аналізуючи дану галузь гуманітаристики вказує на т. зв. предметний еволюційний ряд: «географічний детермінізм – політична географія – геополітика». При цьому О. Дугін стверджує, що встановити конкретний час появи геополітики як самостійної дисципліни досить складно [4, с. 34]. Загалом визнано, що геополітична думка виникла як теорія активних зовнішніх дій держав відповідно до їх географічного положення. Знаний російський політолог Д. Замятін відзначав, що: «класична геополітична думка буквально прив'язана до географічної карти, вона мислить нею і сама фактично є максимально спрощеною у політично – проектному сенсі географічна карта» [5, с. 222].

Засновники геополітики співставляли географію з тенденціями політичних процесів, створили концепцію цілісного, панорамного огляду світового політичного простору. Особливе місце у створенні геополітичних теорій належить німецьким вченим. На нашу думку, саме розв'язування і зрештою поразка Німеччини у двох світових війнах сприяла теоретичному обґрунтуванню оптимізації забезпечення геополітичного впливу.

Власне сам термін «геополітика» увів у науковий обіг шведський політолог Р. Челлен (1864–1922) у 1899 р. Він обґрунтував те, що геополітика є одним із п'яти взаємопов'язаних елементів поряд з економікою, демополітикою, соціополітикою та кратополітикою. Держави у цілому ряду класиків геополітики порівнювалися із живими організмами, наділеними органічними якостями. Саме Р. Челлена був одним із перших хто розглядав геополітику як науку про державу, котра виступає у якості живого географічного організму, що розвивається в просторі. До одного з найважливіших досягнень Р. Челлена слід зарахувати концептуалізацію предмету політичних досліджень та обґрунтування структури політології де одне з чільних місць належить саме геополітиці [10, с. 4]. У своїй праці «Держава як форма життя» (1916) Р. Челлен розробив проблему географічних основ створення сильної держави. Могутність держави Р. Челлен вбачав у її здатності розширювати території через завоювання і колонізації. Також на думку вченого, приєднання нових територій здатне компенсувати виснаження людських і матеріальних ресурсів у боротьбі за географічне розширення та на порядок збільшити потугу держави [8, с. 11–12].

Із завершенням Другої світової війни геополітична обумовленість дала підстави тверджень про появу цілісної картини світу, розділеної двома конфронтаційними блоками, що зрештою посилює тенденцію до взаємозалежності планетарних політичних та економічних процесів. У цей час, в умовах «просторового закриття світу» актуальними стають нові геополітичні напрями, які торкаються найрізноманітніших проблем глобального характеру, що трансформувалися у нові виклики. Одним із прикладів таких досліджень є розвідки військово-стратегічного

характеру. Останнє було зокрема пов'язано з наростанням ядерної загрози в умовах оформлення біполярної світ-системи [14, с. 11–12].

Не зважаючи на те, що фізико-географічний простір землі є первинним по відношенню до всіх процесів, які відбуваються у його рамках, нині класична/традиційна геополітика, притаманна двом минулим століттям, втратила свою роль та місце у системі теоретико-методологічного обґрунтування поведінки держави на міжнародній арені. Натомість, сучасну геополітику розглядають у кількох значеннях. Зокрема останню інтерпретують як міждисциплінарну галузь, при тому, що геополітика поки все ще вважається прикладною сферою наукових досліджень. Геополітика також передбачає розгляд глобальних проблем і процесів глобалізації через призму зовнішньополітичної активності і балансу державних інтересів. Сучасна геополітика, відповідно до позицій К. Гаджиева, розглядається як дисципліна, що вивчає основоположні структури суб'єктів, глобальні чи стратегічні напрями, зовнішні закономірності і принципи життєдіяльності, функціонування і еволюції сучасного світового суспільства. Також, за його словами геополітика має вивчати переважно просторовий аспект міжнародних відносин [2, с. 53].

Оновлення методологічно-понятійного апарату геополітики розпочалося з видозміною двох ключових категорій: «простору» і «кордонів» в умовах глобалізації, а також економічного та інформаційного прогресу. Російський вчений А. Циганков презентує досить широке тлумачення геополітики – як сукупності фізичних і соціальних, матеріальних і моральних ресурсів держави, що складає той потенціал, використання якого дозволяє досягти своїх цілей на міжнародній арені [16, с. 160]. Також у геополітиці простежуються у і суто постмодерністські тенденції. Зокрема, ще у 1966 р. Р. Арон у своїй основній праці «Мир і війна між народами» кінечною метою геополітичного аналізу вважав створення точних прогностичних моделей. Російський вчений А. Панарін вважав, що геополітичне прогнозування сприятиме вирішенню складних завдань, пов'язаних з диверсифікацією цивілізаційних, політичних, економічних, демографічних та інших процесів [11, с. 343]. Сучасний погляд на геополітику відзначений конфліктною реальністю планетарних процесів. Тут варто згадати фізико-географічний простір землі як первинний по відношенню до всіх процесів, що відбуваються на даному просторі. Окрім того, подальший розвиток геополітики як науки дедалі вимагав усвідомлення того, що головним об'єктом вивчення останньої є взаємозв'язок між всіма суб'єктами міжнародних відносин, тобто – між всіма елементами системи і самої системи в цілому [6, с. 89–95].

На економічному потенціалові як невід'ємній характеристиці геополітики акцентував свою увагу американський вчений і дипломат-розвідник Р. Клайн. Він зокрема наголошував на збалансованості зовнішньої торгівлі, динаміки міграційних процесів та культурно-соціальних факторах [21, р. 218]. Останнім часом дослідники геополітики пропонують розділяти терміни «політична географія» і «геополітика», а також проводити розмежування між власне геополітичною наукою та прикладною геополітикою і географією політики.

Центральним суб'єктом геополітики як відомо виступає держава. Так, німецький зоолог і географ Ф. Ратцель, якого прийнято вважати батьком геополітики, розглядав державу як живий організм в географічному просторі з природними законами зростання й розвитку. Свої основні геополітичні погляди вчений виклав у відомій роботі «Політична географія» (1997 р.). Названий вчений як і ряд його послідовників розглядав державу у якості живого просторового організму, а згодом, з проявом контурів глобалізації свою концепцію Ф. Ратцель почав застосовувати і по відношенню до всього світу, який для нього вбачався у якості великого економічного організму у якому країни «взаємопідпорядковані органи». Держава, відповідно до концепції Ф. Ратцеля, проходить відповідні цикли сво-

го існування: народжується—розвивається—старіє—занепадає. Великі держави, на думку геополітика, завжди ведуть боротьбу за свій життєвий простір всупереч і за рахунок інтересів (територій) малих держав [18, с. 94].

Поряд з Європою чи тихоокеанським простором представники геополітики значну увагу приділяли євразійському континенту як центру геополітичних інтересів великих держав. Відзначимо, що основоположники геополітики підкреслювали важливість морської чи сухопутної сили (таласо- чи теллуократії), співвідношення масштабів держави і її зовнішньої політики, розміщення на планеті провідних регіонів на планеті («хартленд», «римленд», зони «внутрішнього» і «зовнішнього півмісяця»), а також геополітичні стратегії регіонального і світового панування для провідних держав [13].

У 1904 р. Х. Маккіндер (1861–1947), як засновник англосаксонської школи геополітики, сформулював т. зв. теорію Хартленду (від англ. *Heartland* – «Серцевинна земля»). Євразія, відповідно до ідей вченого, є особливим/«осьовим регіоном» забезпечення світового панування. Вважається, що саме геополітичні ідеї Х. Маккіндера заклали базову основу для сучасної геополітики, категоріальний апарат якої досі використовується. Якщо брати до уваги геополітичну концепцію Х. Маккіндера то Росія завжди була сухопутною імперією («Хартлендом») на відміну від Іспанської та Британської імперій, а згодом і наддержави США, що вважалися морськими імперіями. Росія як сухопутна імперія завжди прагнула «рухати» свої кордони на захід з тим щоби здобути виходи до моря. Підтвердження цьому є виділення вченим беззаперечної ролі Східної Європи у встановленні геополітичного контролю над «Хартлендом» та світовим островом – материковою Євразією. У одній зі своїх головних праць «Географічна вісь історії» (1904) Х. Маккіндер обґрунтував основні геополітичні концепти, які полягають у тому, що географічні фактори завжди спричиняли безпосередній вплив на хід історичного процесу і саме через них визначалася потенційна сила чи слабкість держави. Вчений передбачив боротьбу за Східну Європу між Росією і Німеччиною як ключовий регіон зіткнення геополітичних інтересів цих двох держав. Конкретніше відносно Росії Х. Маккіндер відзначив, що саме Російська імперія, яку він фактично отожднював з «Хартлендом» та вважав спадкоємицею Монгольської імперії, має унікальне географічне положення, оскільки включає більшу частину ключового регіону всіх світових процесів – Євразії. Також найважливішим геополітичним законом для Х. Маккіндера було забезпечення світового панування через становлення контролю над Російською імперією (головно над «Хартлендом» – О.К.) після її повного розгрому. Останнє цілком відповідало постулатам англійської зовнішньополітичної доктрини, основою якої стало попередження союзу Росії з Німеччиною, так як останній для здобуття домінуючої сили на континенті необхідні були російські ресурси. Тому з метою недопущення такого зближення важливим було створення у Східній Європі значної кількості держав-лімітрофів, які б орієнтувалися на атлантичну цивілізацію. Остання теза англійської доктрини Х. Маккіндера полягала у створенні союзу морських держав для створення протиаги Росії (СРСР). Саме контроль над останнім, на думку геополітика, гарантує світове панування [9, с. 162–169].

Відносно важливості контролю над Євразійським регіоном наголошував і відомий американський політолог З. Бжезинський, відзначаючи, що: «Упродовж чотирьох десятиліть «холодної війни» Євразія була гігантською ареною цього протистояння і головною ставкою у боротьбі, оскільки саме на її просторах розташовані найбільш динамічні і політично амбіційні держави світу» [1, с. 62].

Американський військово-морський теоретик і контр-адмірал А. Мехен (1906–1940), на відміну від Х. Маккіндера, віддавав перевагу морській силі, тобто поширенню великими державами свого впливу на морський простір, а не на євразійський сухопутний. Головну небезпеку для морських держав (США та

Великобританії), відповідно до концепції А. Мехена, становлять передусім Росія, Китай та Німеччина. Вчений спрогнозував тривале протистояння США з Росією (СРСР) та вбачав можливість перемоги Америки над євразійськими державами (Росією та Китаєм) виключно через скорочення сфери їх контролю над морським простором. Таким чином, вже тоді А. Мехен спрогнозував створення мережі військово-морських баз по всьому периметру Євразії задля забезпечення морської переваги США, а його концепція визначила основні геополітичні орієнтири для Вашингтона упродовж всього ХХ ст. Значний вплив спричинили ідеї А. Мехена на формування геополітичного світогляду ще одного американського американського геополітика Н. Спайкмена (1893–1946), який сформулював т. зв. теорію «Римленду» (англ. *Rimland* – «Дугова земля»), що виступає своєрідною альтернативою маккіндерівської теорії «Хартленду». В цілому «Римлендом» вважалася прибережна дуга, яку утворюють країни у вигляді півмісяця, що оточує «Хартленд» від заходу до південного сходу. Н. Спайкмен вважав саме цю територію стратегічною для поширення контролю над «Хартлендом»/Євразією. Тому, від контролю «Римленду», вважав вчений, багато в чому залежить контроль стратегічної зони (на думку Н. Спайкмена саме «Римленд» є ареною постійних сутичок між морськими і континентальними державами – О. К.), вразливої для нападу як з моря так і з суші. Єдиним застереженням Н. Спайкмена для США, у свій час, було недопущення об'єднання «Римленду» і «Хартленду» під егідою якогось одного гравця – гітлерівської Німеччини чи СРСР. У разі такого об'єднання, що на сьогодні виглядає відвертою фантастикою, США опинилися б майже повністю ізольованими від іншого світу у Західній півкулі [8, с. 12].

У свою чергу І. Боумен (1878–1950) рекомендував на той час США відмовитися від політики ізоляціонізму, а також зі справедливістю відноситися до інших учасників міжнародних відносин та на експертному рівні досліджувати проблеми пересічних громадян [20, р. 3]. На думку І. Боумена, географічне розташування США, що дає можливість останнім виходити до двох океанів – Тихого та Атлантичного, створить передумови для запровадження Америкою контролю над всіма континентами. До того ж, фактор віддаленості США від Європи й Азії посилює безпеку і зводить їх вразливість фактично до мінімуму. Окрім всього, у своїй статті «географія проти геополітики» І. Боумен сформулював критичний підхід до цієї галузі, який знайшов свій подальший розвиток в англо-американській географії аж до поч. 1980-х рр. У своєму дискурсі І. Боумен розмежовував поняття «геополітика» та «наукова географія», так як не вважав геополітикою наукою, а лише складною абстракцією не підтверджену теорією [19, р. 349–352]. Існує припущення, що під впливом ідей зазначених геополітиків сформувалася система континентальних союзів – НАТО, СЕНТО, СЕАТО, АНЗІОС та системи двосторонніх договорів з Японією, Тайванем, Південною Кореєю метою яких було «взяття» в кільце радянсько-китайського – східного/соціалістичного блоку [8, с. 17].

Цивілізаційний підхід є одним із багатьох елементів гуманітарної методології, що знайшов також своє підтвердження у геополітиці. Авторами цього підходу стали А. Тойнбі, Ф. Бродель, І. Валлерстайн, О. Шпенглер тощо. Досить неоднозначною є теорія «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона, яка впливає саме із геополітичного мислення щодо цивілізаційної боротьби як сенсу існування світових цивілізацій та культур [15].

Власні геополітичні теорії та наукові напрями активно розвивають провідні наукові та аналітичні центри ЄС та США. Зокрема професор Пенсильванського університету Р. Коллінз відзначав про формування нової аналітичної теорії геополітики, яка склалася у США у 1960–1980 рр. (С. Грей, П. Кеннеді, Ван Кревельд, Л. Кристофф). У цей же час з'являється значна кількість європейських геополітичних досліджень, представниками яких є Ж. Тіріару та Р. Стойкерс

(Бельгія), К. Террачано, К. Муті та М. Муреллі (Італія). Посилену увагу військово-політичної еліти Європи до ключових проблем геополітики чітко ілюструє вихід у 1988 р. атласу «Геополітика», підготовленого тодішнім керівником головного розвідувального відомства Франції (SDECE) – А. де Мараншем [23].

Якісно нову роль в геополітичних дослідженнях займають нові процеси і конфлікти, пов'язані з розширенням інтернет-простору та використанням інформаційних технологій. В сучасних умовах інформаційна революція принесла цілий ряд нових категорій геополітичного аналізу, центральними з яких є: «інформаційна війна», «гібридна війна», «смилова війна», «інформаційна зброя». Одним із завдань сучасної інформаційної війни є формування сприятливого середовища для проведення будь-яких операцій геополітичного та гео економічного характеру [5, с. 220 – 229].

Відносно чинників, які визначають сучасну геополітичну стратегію держав висловився В. Поздняков: «Зовнішньополітична діяльність держави обмежена в кожен момент характером структурних відносин, що склалися співвідношенням сил у системі, станом рівноваги в системі, унаслідок цього держави повинні узгоджувати свою діяльність на світовій арені з об'єктивними системними умовами» [12, с. 115].

Сьогодні за умов глобалізації гонитва за розширення території держави втратила свою актуальність, оскільки головним для всіх учасників міжнародних відносин є рівна участь у конкурентній боротьбі за інноваційні технології та інтелектуальний капітал. Тому провідним суб'єктам світової політики у постімперську епоху доводиться вирішувати зовсім інші для них завдання, у т. ч. й включатися у процеси поетапного формування глобального єдиного економічного простору та шукати шляхи заняття протиріч заради підвищення конкурентоздатності національних економік [17, с. 33].

Таким чином, поняття геополітика є багатограним, а фахівці, що працюють у її галузі досі не мають одностайної думки відносно дефініції геополітики як самостійної науки. Геополітика трактується як окрема галузь знань та методологія пізнання міжнародних відносин і зовнішньої політики держав, відповідно до їх статусу. Зрештою ключовим у сучасному розумінні геополітики – є поведінка держави в рамках її географічного середовища, яке вона здатна королювати та здійснювати вплив на інші суб'єкти/об'єкти міжнародного життя з метою забезпечення своїх національних інтересів. У науковому дискурсі двох останніх століть сформувалося ряд концептуальних підходів щодо забезпечення геополітичних переваг держав. Одними з найбільш яскравих є теорія «серцевинної землі» або «Хартленду» (Х. Маккіндер) та теорія «дугової землі» або ж «Римленду» (Н. Спайкмен). Останнім часом геополітичні теорії враховують новітні засоби та можливості впливу великих держав, котрі пов'язані з веденням інформаційних, «гібридних» та «смилових» воєн.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Бжезинский З. Мировое господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский. – М.: Междунар. Отнош., 2005. – 288 с.
2. Гаджиев К. С. Геополитические горизонты России: контуры нового мирового порядка / К. С. Гаджиев. – М.: Экономика, 2007. – 751 с.
3. Гладкий Ю. Н. «Геополитическая конструкция» и «геополитический потенциал» основные понятия геополитики / Ю. Н. Гладкий, С. В. Писаренко // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2013. – №154. – С. 129–137.
4. Дугин А. Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России / А. Г. Дугин. – М.: АРКТОГЕЯ-центр, 1997. – 608 с.
5. Замятин Д. Г. Геополитика: основные проблемы и итоги развития в XX в. / Д. Г. Замятин // Полис – 2001 – №6. – С. 220–242.
6. Изотов В. В. Международные отношения в условиях кризиса глобального геополитического пространства: основные тенденции и факторы / В. В. Изотов // Вестник Рос-

сийского университета дружбы народов. – Серия: Политология. – 2008. – № 5. – С. 89–95.

7. Лукьянович Н. В. Геополитика России: теоретико-методологические основы, генезис, особенности формирования и развития в условиях глобализации: автореф. дис. д.полит.н.: спец: 23.00.04 «Политические проблемы международных отношений и глобального развития» / Николай Васильевич Лукьянович; Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. – М., 2004. – 46 с.

8. Лукьянович Н.В. Геополитическое положение России в XXI в.: проблемы, модели и вероятные сценарии / Николай Васильевич Лукьянович. – М.: МГУП, 2003. – 584 с.

9. Маккиндер Х. Дж. Географическая ось истории / Х. Дж. Маккиндер // Полис. – 1995. – №4. – С. 162–169.

10. Нартов Н. А. Геополитика / Н. А. Нартов – М.: ЮНИТИ, 1999. – 359 с.

11. Панарин А. С. Реванш истории: Российская стратегическая инициатива в XXI в. / А. С. Панарин. – М.: Логос, 1998. – 392 с.

12. Поздняков Э. А. Системный подход и международные отношения / Э. А. Поздняков – М.: Наука, 1976. – 159 с.

13. Потехин В. К. Геополитика в современной России: Проблемы геополитики. Основная задача геополитики [Электронный ресурс] / В. К. Потехин. – Режим доступа: <http://human.snauka.ru/2012/05/1167> (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

14. Соловьев Э. Г. Геополитический анализ международных проблем современности: pro et contra / Э. Г. Соловьев // Полис. – 2001. – №6. – С. 116 – 130.

15. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М.: Астрель, 2011. – 571 с.

16. Циганков П. А. Международные отношения / П. А. Циганков. – М.: Новая школа, 1996. – 320 с.

17. Черкасов Н. А. О миссии России в современном мире и развитии ЕвразЭС / Н. А. Черкасов // Евраз. интеграция: экономика, право, политика. – 2008. – №4. – С. 32-36.

18. Ян Э. Что такое геополитика? / Э. Ян // Мировая экономика и международные отношения – 2014. – №4. – С. 90–101.

19. Bowman I. Political Geography of Power / I. Bowman // Geopolitical Review. – 1942. – Vol. 32. – №2. – P. 349–352.

20. Bowman I. The new World: Problems in Political Geography / I. Bowman – New York, World book company, 1928. – 786 p.

21. Cline R. S. World Power Trends and United States Foreign Policy for the 1980-s / R. S. Cline. – Colorado: Boulder, 1980. – 286 p.

22. Herb G. The Politics of Political Geography [Электронный ресурс] / G. Herb. – Access mode: www.sagepub.com/upm-data/19015_4952_Cox_Ch01.pdf (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

23. Marenches A. de Geopolitique / A. Marenches. – Paris: Editions Stock, 1988. – 218 p.

REFERENCES:

1. Bzhezinskiy Z. Mirovoe gospodstvo ili global'noe liderstvo. – М.: Mezhdunar. Otnosh., 2005. – 288 s.

2. Gadzhiev K. S. Geopoliticheskie gorizonty Rossii: kontury novogo mirovogo porjadka. – М.: Ekonomika, 2007. – 751 s.

3. Gladkiy Yu. N., Pisarenko S. V. «Geopoliticheskaya konstruktsiya» i «geopoliticheskiy potentsial» osnovnye ponyatiya geopolitiki // Izvestiya Rossiyskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A.I. Gertsena. – 2013. – №154. – S. 129–137.

4. Dugin A. G. Osnovy geopolitiki. Geopoliticheskoe budushchee Rossii. – М.: ARKTOGEYa-tsentr, 1997. – 608 s.

5. Zamyatin D. G. Geopolitika: osnovnye problemy i itogi razvitiya v XX v. // Polis – 2001 – №6. – S. 220–242.

6. Izotov V. V. Mezhdunarodnye otnosheniya v usloviyakh krizisa global'nogo geopoliticheskogo prostranstva: osnovnye tendentsii i faktory // Vestnik Rossiyskogo universiteta druzhby narodov. – Seriya: Politologiya. – 2008. – №5. – S. 89–95.

7. Luk'yanovich N. V. Geopolitika Rossii: teoretiko-metodologicheskie osnovy, genезis, osobennosti formirovaniya i razvitiya v usloviyakh globalizatsii: avtoref. dis. d.polit.n.: spets: 23.00.04 «Politicheskie problemy mezhdunarodnykh otnosheniy i global'nogo razvitiya». – М., 2004. – 46 s.

8. Luk'yanovich N.V. Geopoliticheskoe polozhenie Rossii v XXI v.: problemy, modeli i

veroyatnye stsensarii. – M.: MGUP, 2003. – 584 s.

9. Makkinder Kh. Dzh. Geograficheskaya os' istorii // Polis. – 1995. – №4. – S. 162–169.
10. Nartov N. A. Geopolitika. – M.: YuNITI, 1999. – 359 c.
11. Panarin A. S. Revansh istorii: Rossiyskaya strategicheskaya initsiativa v XXI v. – M.: Logos, 1998. – 392 s.
12. Pozdnyakov E. A. Sistemnyy podkhod i mezhdunarodnye otnosheniya. – M.: Nauka, 1976. – 159 s.
13. Potekhin V. K. Geopolitika v sovremennoy Rossii: Problemy geopolitiki. Osnovnaya zadacha geopolitiki [Electronic resource]. – Access mode: <http://human.snauka.ru/2012/05/1167> (Accessed 20 July 2015)
14. Solov'ev E. G. Geopoliticheskiy analiz mezhdunarodnykh problem sovremennosti: pro et contra // Polis. – 2001. – №6. – S. 116 – 130.
15. Khantington S. Stolknovenie tsivilizatsiy. – M.: Astrel', 2011. – 571 s.
16. Tsigankov P. A. Mezhdunarodnye otnosheniya. – M: Novaya shkola, 1996. – 320 s.
17. Cherkasov N. A. O missii Rossii v sovremennom mire i razvitii EvrAzES // Evraz. integratsiya: ekonomika, pravo, politika. – 2008. №4. – S. 32–36.
18. Yan E. Chto takoe geopolitika? // Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya – 2014. – №4. – С. 90–101.
19. Bowman I. Political Geography of Power // Geopolitical Review. – 1942. – Vol. 32. – №2. – P. 349–352.
20. Bowman I. The new World: Problems in Political Geography. – New York, World book company, 1928. – 786 p.
21. Cline R. S. World Power Trends and United States Foreign Policy for the 1980-s. – Colorado: Boulder, 1980. – 286 p.
22. Herb G. The Politics of Political Geography [Electronic resource]. – Access mode: www.sagepub.com/upm-data/19015_4952_Cox_Ch01.pdf (Accessed 20 July 2015).
23. Marenches A. de Geopolitique. Paris: Editions Stock, 1988. – 218 p.

Кондратенко О. Ю., кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры международной информации, Национального авиационного университета, (г. Киев, Украина), E-mail: olegva@ukr.net

Геополитика: сущность феномена и его эволюция

Аннотация. Раскрыта сущность понятия геополитики как явления, которое выступает в качестве подотрасли международных отношений и одновременно служит методологии касательно объяснения поведения государства в соответствии с ее географического положения и среды. Выяснено теоретическое понимание геополитики как пространственной или пространственно-ориентированной деятельности крупных и средних государств, амбиции внешнеполитического влияния которых определяются региональными или глобальными измерениями.

Ключевые слова: геополитика, геополитические теории, геополитическое пространство, геополитическое влияние, большие государства.

Kondratenko O., PhD in historical sciences, associate professor of the department international information, National Aviation University, (Kyiv, Ukraine), E-mail: olegva@ukr.net

Geopolitics: the nature of the phenomenon and its evolution

Abstract. The essence of the concept of geopolitics as a phenomenon that acts as a sub of International Relations and at the same time serves as a methodology to explain the behavior of the state in accordance with its geographical position and environment. It was found theoretical understanding of geopolitics as spatial or spatio-oriented activities of large and medium-sized states, ambitions foreign influence which outlines the regional or global level. The concept of geopolitics is multifaceted, and professionals working in her field still do not have a unanimous opinion regarding the definition of geopolitics as an independent science. Geopolitics is treated as a separate branch of knowledge and methodology knowledge of international relations and foreign policy, according to their status. Ultimately the key to the modern understanding of geopolitics – is the behavior of the state within its geographical environment, which korolyuvaty and it is able to influence the other entities / objects of international life to ensure their national interests. In scientific discourse the last two centuries formed a number of conceptual approaches

to secure geopolitical advantage states. One of the most striking is the theory of «core land» or «Heartland» (H. Mackinder) and the theory of «the arc of the earth» or «Rymland» (N. Spykman). Qualitatively new role in geopolitical studies take new processes and conflicts associated with the expansion of Internet space and information technology. Recently geopolitical theories take into account the latest tools and opportunities to influence the great powers, which related to the conduct of information, «hybrid» and «semantic» wars. One of the challenges of modern information war to create an enabling environment for any operations geopolitical and geoeconomic character.

Key words: geopolitics, geopolitical theories, geopolitical space, geopolitical influence, the great powers.

УДК 329.8

Тимченко М. М.

аспірант кафедри політології

ДНУ імені Олеса Гончара, (Дніпропетровськ, Україна)

E-mail: mihail_timchenko@mail.ru

ПРОЦЕСИ ВНУТРІШНЬОЇ ТА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНИХ ПАРТІЯХ: ОСНОВНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЗИЦІЇ

***Анотація.** Досліджено основні теоретико-методологічні підходи зарубіжних та вітчизняних вчених до розуміння сутності внутрішнього та зовнішнього аспекту політичної комунікації в сучасних політичних партіях. Проаналізовано роль партійної комунікації в процесах сучасного партієтворення. Проаналізовані види партійної комунікації як невід'ємної складової політичної комунікації.*

***Ключові слова:** політична партія, партійна комунікація, внутрішньопартійна комунікація, неформальна комунікація, міжпартійна комунікація, групи впливу, коаліція.*

Ефективність діяльності політичних партій в рамках демократичної політичної системи багато в чому залежить від скоординованості дії усіх її структурних елементів та можливостей своєчасно реагувати на виклики зовнішнього середовища. Тому партійна комунікація є невід'ємною складовою процесу партійного будівництва в будь-якій країні світу. Постановка проблеми даного дослідження присвячена відповіді на питання про сутність та роль процесів внутрішньої та зовнішньої політичної комунікації в сучасних політичних партіях, та описання основних концептуальних позицій з даної проблематики.

Термін «комунікація» вперше був введений в науковий обіг на початку ХХ ст. Початок систематичного вивчення процесів і явищ політичної комунікації було покладено роботою Г. Лассуелла, яка була присвячена аналізу феномену пропаганди в період Першої світової війни. [1]

Вже в 30-40 рр. з'явилася наука комунікологія, яка носила міждисциплінарний характер. Саме цей період з'явилися фундаментальні дослідження у сфері політичної комунікативістики як науки, що вивчає природу і будову інформаційно-політичної сфери суспільного життя, форми еволюції спілкування правлячих кіл і цивільного суспільства [2, с. 5]

В подальшому дослідженням комунікаційних процесів займалися різні політологічні школи, а саме: американська, представниками якої були Дж. Дьюї, Ч. Кулі, Дж. Мід (основою досліджень даної школи був американський прагматизм) та європейська, центрами якої були Франція та Німеччина. Представниками німецької школи був запропонований критичний підхід дослідження комунікації. Основним напрямком французьких досліджень були ЗМІ.

Як зазначає ряд дослідників, на початковому етапі, термін «політична комунікація» був заміною для пропаганди, оскільки вважався доцільнішим для означення демократії. У сучасній науці ми вже можемо спостерігати сотні визначень